

**ԵՐԱԻԾԱԿԱՆ ՀԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ***

Ռոզա Աղաջանյան

Դաստիարակությունը միշտ էլ նշանակել է փոփոխություն: Եթե փոփոխությունների կարիքը չլիներ, ապա դաստիարակության կարիքն էլ չէր լինի:

L. Ս. Վիգոտսկի

Քանալի բառեր^{*} երգիծական, դաստիարակություն, պարբերական, հայկական, փոփոխություն, նպատակ, դիպուկ խոսք

Հայ պարբերականներն, այդ թվում նաև երգիծանքին նվիրվածները միշտ էլ նախատեսվել են ընթերցողների լայն շրջանակների համար: Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականները ծագել են բացահայտել հասարակական կյանքի ոլորտների թերությունները, երգիծական խոսք ու ծաղրանկարներ նվիրել դրանց նկարագրություններին ու վերացման ուղիներին: Կենդանի կապեր հաստատելով ընթերցողների լայն շրջանակների հետ պարբերականները ծագել են նրանց գործունեությունն ուղղել դեպի դրականը և բացասականը վերացնելուն: Դժվար չէ նկատել, որ երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների համար կարևոր խնդիր է համարվել ընթերցողների գիտակցությունում փոփոխություններ առաջ բերելը, որը բխում է դաստիարակության էությունից: Այդ հիմնահարցը լուծելուն նպաստելու նպատակով երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականները հաղորդել են համակարգված երգիծական կծու ու դիպուկ, միաժամանակ արդարացի խոսք և բովանդակալից ծաղրանկարներ: Հրապարակված նյութերը բովանդակել են ընթերցողների հոգեբանական պատրաստվածության մակարդակը բարձրացնելու, ինքնադաստիարակությամբ զբաղվելու, բնավորության որոշակի գծեր արմատապես փոփոխելու, հիմնահարցերի վերաբերյալ նոր մտտեցումներ ցուցաբերելու պահանջներ, որոնք անխզելիորեն կապված են դաստիարակության խնդիրների ու նպատակների հետ:

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականները հրապարակել են մտքեր, որոնք ունեն երգիծական բովանդակություններ.

- Ով որ գիտի, թե որն է բարին ու լավագույնը և սակայն գործում է հակառակը, նա մի չարագործ է:
- Փառքը փախչում է նրանցից, ովքեր աշխատում են այն ձեռք բերել ստոր միջոցներով:
- Ոչ միայն վատ բան անելն է մեղք, այլև վատ բան մտածելը:
- Միայն հարբեցող մարդն է ճշմարտություն ասում: Ես չեմ սիրում ստությունը, դրա համար էլ միշտ խմում եմ:
- Ռեսուցիզներից մեկը սովորություն ուներ Գ տառի փոխարեն Ք տառն էր օգտագործում: Նա աշակերտներից մեկին ասում է.

Քիրոբ բեր (Գիրոբ բեր):
Ես մի քիր եմ ունեցել, որն ամուսնացել գնացել է:

* Հոդվածն ընդունվել 15.02.17
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրմՀ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը:
360

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

- Մեկն ասում է, որ ինքը գիտի, որ ինքը ոչինչ չի իմանում:
Ես էլ այդ գիտեմ, պատասխանում է գրուցակիցը:
- Սպիտակը սև ընդունել՝ իրականությունը բացասական կողմերով ներկայացնել:
- Խավարը չպետք է հաղթի լույսին:
- Շողոքորթն անտեսում է ազնիվ ու վսեմ կյանքը:
- Չարություն բորբոքելը շատ վնասակար գործ է:
- Դաստիարակությունը փոփոխությունն է:
- Անհրաժեշտ է խուսափել ծիծաղի առարկա դառնալուց:
- Ընթերցանությունը թերությունը վերացնելու գործոն է:
- Կեղծավորությունը ստոր արվեստ է:
- Ստորությունը դժողք է:
- Ճշմարիտ ուղուց շեղվողներին պետք է խայթել որպես սուր:
- Լավ ապրելու համար պետք է հիշել անցյալը:
- Անցյալն անդարձ է, պետք է հոգալ ապագայի մասին:
- Չար մարդիք ունեն միայն մեկ գենը՝ կեղծել:
- Օրենքը, եթե օրենք չլիներ, ամեն օր չէր փոփոխվի:
- Չպետք է ձգտել մեծ գունարների, որ եղածն էլ չկորցնես:
- Եթե կաշառակեր ես, դիմակը քեզ չի օգնի:
- Ուսու՛մ ստացիր, տգետ մի՛ մնա:
- Ստորությունը դժողք է:

Երգիծանքին նվիրված պարբերականների էջերում որակ են կազմում նշված բնույթի բազում արտահայտություններ: Պարբերականների էջերում քիչ չեն ընթերցողների շնորհակալական և երգիծանքին նվիրված թղթակցությունները: Խմբագրությունները քիչ դեպքերում չէ, որ բավարարել են ընթերցողների պահանջները: Այսպես, օրինակ, «Կարկուտ[1]» պարբերականը, փոխարինելով «Հի-Հի-Հի[2]»-ին գրել է, որ ընդառաջելով ընթերցողներին պարբերականի ծավալը չորս էջից դարձնում ենք ութը, անփոփոխ թողնելով գինը:

Պետք է ընդգծել, որ նման դեպքերը եզակի չեն եղել: Քիչ չեն նաև դեպքերը, որ պարբերականները հրատարակել են ընթերցողների դիպուկ ու երգիծական խոսքերը, կազմակերպել են մրցույթներ, կատարել են պարզևատրություններ: Այս բոլորը վկայում են, որ երգիծական հայ պարբերականներն ունեցել են ընթերցողների լայն շրջանակներ: Պարզ է, որ ընթերցողները չէին կարող նաև ազդեցություն չկրեին պարբերականների նյութերից և չունենային դեպի դրականն ավելի ուղղվելու հնարավորություններ:

Երգիծանքին նվիրված պարբերականների էջերում որակ են կազմում շատ դրույթներ, որոնք ուղղված են դեպի ապագան, բարոյական խրատները, դեպի ընդօրինակման ենթակա որակները, կյանքն առաջադիմական ուղիով տանելուն, վատի նկատմամբ քննադատական մոտեցում ցուցաբերելուն, բարին վատից տարբերելուն, վատ որակներից հրաժարվելուն, մտածելուն, փոխադարձ օգնություն, լսելու հմտություն ձեռք բերելուն, երգիծական խոսքի իմաստն ընկալելուն, լավատես լինելուն, վատից հրաժարվելու կամք ունենալուն, շրջապատում ծիծաղի առարկա չդառնալուն, աշխատանքը սիրելուն, ընկերասեր լինելուն և նման շատ որակներ ունենալուն: Դժվար չէ նկատել, որ երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականներն իրենց ուշադրությունից դուրս չեն թողել դաստիարակության հիմնահարցերը: Ոչ քիչ թվով երգիծական հայ պարբերականներ ընդգծել են թերություններն ընթերցանության միջոցով վերացնելուն նպաստելու անհրաժեշտությունը: Պարբերականներն ամենատարբեր առիթներ

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

որով են ընդգծել, որ ծաղրական խոսքը կառուցվում է, ծաղրանկարները հրատարակվում են, որ օգնեն ընթերցողներին խուսափելու նման պայմաններում գտնվելու հնարավորություններից: Մենք գտնում ենք, որ այս բոլորը դաստիարակչական գործոններ են և անհրաժեշտ է պնդել, որ երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների նպատակներն ու բովանդակությունները պատսվել են ընթերցողների գործունեությանը դրական ուղղություն տալու շուրջը և պետք է ընդգծել, որ դրանք հասել են որոշակի հաջողությունների, որոնց համար վկաներ են ընթերցողների վերաբերմունքը երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների նկատմամբ: Պարբերականների էջերում որակ են կազմում ընթերցողների շնորհակալական խոսքերը, թղթակցությունների նկատմամբ նրանց վերաբերմունքը:

Դաստիարակչական առումով երգիծական խոսքն ունեցել է մեկ մեծ առավելություն, այն կրել է ոչ թե ընդհանուր, այլ կոնկրետ ուղղություն և ընդօրինակելու համար էլ ունեցել է լայն հնարավորություններ: Մեր ընդհանուր եզրակացությունն մեկն է՝ երգիծական խոսքն ու հումորը դաստիարակության հզոր գործոններ են և դրանից ոչ թե պետք է վախենալ, այլ պետք է դրանք դարձնել կյանքի լուսատու ուղեցույցներ:

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների գործունեության դաստիարակչական ուղղվածության հիմնավորման ակնառու փաստեր պետք է համարել նրանցում հրատարակված ծաղրանկարների բովանդակությունները:

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների էջերում որակ են կազմում բարոյական գիտակցություն, վարքի ու զգացմունքներին նվիրված նյութերը, բարոյական խրատները և երգիծական խոսքը:

Պարբերականների էջերում քիչ չեն խոսվել համեստության, արդարության, ազնվության, ճշմարտության, անկեղծության, մաքուր խղճի, ուրիշների հետ բարեկամության, հայրենասիրության, տարբեր բնույթի չարիքների, առաքինությունների, համբերության, լսել իմանալու, անձնական աշխատանքի, պարապության և նման շատ ու շատ որակներ ունենալու նստին: Պարբերականները բավարար պայքար են ծավալել նաև բացասական որակներ ձևավորելու դեմ պայքարելու հիմնահարցին: Դրական է, որ պարբերականները տարբեր առթյուններով են ընդգծել, որ բնավորության բացասական գծերը մշակվում են կյանքի պայմաններում և դրանցից հրաժարվելը կամքի ու համառության առկայության դեպքում լիովին հաղթահարելի են: Պարբերականներն ամենատարբեր առիթներով են ընդգծել առաքինի գործեր ու արարքներ կատարելը վարժվելու արդյունք լինելու գաղափարը: Պարբերականների էջերում պատշաճ տեղ է հատկացվել դժվարություններ հաղթահարելու սովորություն ունենալուն և դրանցից չվախենալուն: Աշխատանքները բարելավելու հուսալի միջոցը հայ երգիծական պարբերականները համարել են նպատակային շփումը: Պարբերականներն ընդգծել են շատ կարևոր գաղափար և՛ ուրիշների հետ պետք է վարվել այնպես, ինչպես կցանկանաս, որ ուրիշները վարվեն քեզ հետ: Ընգծվել են, որ բարոյական նորմերը բնածին չեն, դաստիարակության ոլորտում ընտանիքների դերն ուշադրության արժանի են, հնազանդությունը պետք է ունենա սահմաններ, ստորությունը դժոխք է, օտարամոլությունը ոչ մի օգուտ չի բերում և նման դրույթների դերը:

Հիմնավորված պետք է համարել երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների զգալի թվի առկայությունը՝ պարբերականների ընդհանուր թվի շուրջ յոթ տոկոսը, ինչպես նաև այդ բնագավառում անգնահատելի ավանդ թողած մտավորականների մեծ բանակի գոյությունը: Չի կարելի անտեսել այդ պարբերականների գործունեության ընդհանուր ու վեհ նպատակը՝ ներգործել ընթերցողների վրա, դաստիարակչական առումով կատարել օգտակար ու մնայուն աշխատանք: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ երգիծանքին նվիրված

հայ պարբերականներն անմնացորդ նվիրվել են դաստիարակության գործընթացին և կատարել են մնայուն գործունեություն: Մեր ձեռքի տակ եղած պարբերականների բովանդակությունները խիստ բավարար հիմքեր են տալիս, որ երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականները հանդես են եկել որպես դաստիարակության գործոններ և այդ բնագավառում, անկասկած, թողել են մնայուն ավանդ՝ նպաստել են հայեցի դաստիարակության, հային հայ մնալու, ընթերցողներին դրական որակներով զինելու, թերություններն արմատախիլ անելու վեհ գաղափարների արմատավորմանը: Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականներն ունեցել են նաև ընդարձակ աշխարհագրություն, ընթերցողների լայն շրջանակ: Առկա է խմբագրությունների ու ընթերցողների կապերի տեսակներ՝ հարց ու պատասխաններ, մրցույթներ, թղթակցությունների ու կարծիքների հրապարակում և այլն:

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների գոյության, գործունեության, դրանց շուրջը համախմբված մտավորականների վերաբերյալ ուսումնասիրություն կատարելը հիմնավորված է և ունի գիտագործնական նշանակություն ու արժեք: Մեր գրադարաններում եղած այդ բնույթի պարբերականների նյութերը բավարար են, որ ծավորվի ընդհանուր պատկերացում դրանց գործունեության մասին:

«Աշխատանքի մոծակ[3]», «Աքլոր[4]», «Խարազան[5]», «Խիկար[6]», «Կատակ[7]», «Հի-Հի-Հի» և նման շատ երգիծական պարբերականներ իրենց նպատակների համար հատուկ նպատակներ չեն արձանագրել, բայց դրանց բովանդակությունների առանձին համարների առկայությունը վկայում է, որ դրանց գործունեությունը ծառայել է դաստիարակության վեհ գաղափարին: Փաստ է, որ դրանց երգիծական խոսքն ուղղված է հասարակական կյանքի խորթ բարքերն ուղղելուն և ընթերցողներին ճշմարիտ ուղի ցույց տալուն: Բարեբախտաբար այդպիսի պարբերականների թիվը շատ մեծ չէ: Գրադարաններում եղած առանձին համարների բովանդակությունները վկայում են մեր ենթադրության ճշմարիտ լինելու մասին: Այսպես, օրինակ, միթե քիչ բան է հուշում այն, որ «Փող Առավոտյան» պարբերականի տնօրեն-խմբագիրը եղել է հայ մեծ երգիծաբան Հակոբ Պարոնյանը: Այդ պարբերականն անասկած զգալի տեղ է տվել խմբագրի երգիծական խոսքին: Նման փաստերը եզակի չեն:

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների մասին ընդհանուր պատերազմներ են տալիս նրանց անվանումները՝ անսամուս, ապտակ, ավել, հայելի, ծիծաղ, մեղա, սափրիչ և այլն: Պարբերականների ընդհանուր նպատակների մասին են խոսում դրանց առաջին տարիների առաջին համարների խմբագրականներում օգտագործված արտահայտությունները՝ «Խայթելու ենք, որպես սուր», «Անընդհատ տոգալու ենք», «Ատելու ենք ուղիղ ձանապարհից շեղումներ հրահրողներին», «Նպաստելու ենք անսամուսությունները գոլորշիացնելուն», «Հարվածելու ենք հայ ժողովրդի ներքին ու արտաքին թշնամիներին», «Նպաստելու ենք ապագայի ուղին լուսավոր դարձնելուն», Ծաղրելու ենք առաջընթացի համար խոչընդոտներ ստեղծողներին», «Սափրելու ենք ցեցերը» և այլն: Այսպիսի արտահայտությունները շատ ու շատ են և բոլորն էլ պտտվում են ընթերցողներին դաստիարակելու նպատակի շուրջը:

Երգիծանքին նվիրվել են մեծ թվով պարբերականներ, առաջին 150 տարիներին (1794-1944)[8]՝ հայ իրականության մեջ լույս տեսած ավելի քան երկու հազար պարբերականների շուրջ յոթ տոկոսի ձակատներին գրվել է երգիծական տերմինը: Ընդհանուր եզրակացությունը մեկն է՝ երգիծանքին նվիրված պարբերականների գործունեությունը պտտվել է ընթերցողների դաստիարակությանը նպաստելու վեհ նպատակին և պետք է արձանագրել, որ պարբերականները պատվով են ծառայել իրենց վեհ նպատակին:

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականներն ունեցել են ընդարձակ աշխարհագ-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

րություն, իրենց շուրջը համախմբված մտավորականների, ինչպես նաև ընթերցողների մեծ բանակ: Այդ բնույթի պարբերականներն ընդգծված տեղ են հատկացրել երգիծական խոսքին, բարոյական խրատներին, գործնական երաշխավորություններին, նպատակային համեմատություններին, ծաղրանկարներին, բովանդակային վկայակոչումներին, զվարճություններին և այլն: Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների գործնության խոսուն վկաներ պետք է համարել դրանց անվանումների առկայությունը՝ ցախավել, ավել, զուռնա, հայելի, աստակ, խարտոց, մեղու, մոծակ, սափրիչ և այլն: Այդ բնույթի պարբերականների գործնության համար ուղեցույց է հանդիսացել արդարությունն ու դժվարություններից չվախենալը:

Երգիծական պարբերականները կատարել են դաստիարակության դպրոց լինելու դեր, ընդգծել են կարևոր գաղափար՝ առանց ընթերցողների ակտիվ օժանդակության երգիծական պարբերականների հաջողությունները կլինեին չնչին: Արդար երգիծական խոսքն այն պաշտոնն է, որն ընթերցողներին առաջնորդում է դեպի բարին ու գեղեցիկը, ճշմարտությունն ու ազատ խոսելու գաղափարը: Այն սերմանում է ազատ կարծիք արտահայտելու գաղափարը (մեծ Կոպերնիկոսն ու շատ շատերը չէին հավերժանա, եթե չունենային ազատ կարծիք): Սկզբունք ու ազատ կարծիք չունեցողները չեն կարող խոսել ժողովրդի սրտից: Պարբերականների համար պատգամ է եղել ուշագրավ դրույթ՝ իրենց հրապարակումները պատգամներ չեն, այլ մտածելու ու ուղի ընտրելու փարոսներ են:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Կարկուտ», Վան, 1910-1911թթ.
2. «Հի-Հի-Հի», Կ. Պոլիս 1910.
3. «Աշխատանքի մոծակ», Սալոնիկ, 1926թ.
4. «Աքլոր», Լիոն, 1936-1937թթ.
5. «Խարազան», Փարիզ, 1920.
6. «Խիկար», Կ. Պոլիս, Ալեքսանդրիա, 1884-1888թթ.
7. «Կատակ», Վան, 1897.
8. Առաժին հայ պարբերականը հրապարակվել է 1794:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Երգիծական հայ պարբերականների գործունեության դաստիարակչական ուղղվածությունը Ռոզա Աղաջանյան

Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականների գործնությունը դաստիարակության հզոր գործոն է, և այդ գործնության ուսումնասիրությունն առավել ամբողջական է դարձնում հայ մանկավարժական մտքի պատմությունը: Սույն հոդվածում փորձ է արվել ներկայացնելու երգիծական հայ պարբերականների գործունեության դաստիարակչական ուղղվածությունը:

Դաստիարակության բնագավառում երգիծական պարբերականների դրական փորձի ոչ քիչ թվով դրույթներ ցայսօր չեն կորցրել իրենց դերը, նշանակությունն ու թարմությունը և կարող են հաջողությամբ գտնել նոր գործնական կիրառություններ, որը բացահայտում է պատմականության սկզբունքին դիմելու նոր հնարավորություններ:

РЕЗЮМЕ

**Направленность на воспитание деятельности армянских
сатирических периодических изданий
Роза Агаджанян**

Ключевые слова: *сатирический, воспитание, периодический, изменение, армянский, точная речь, цель*

Деятельность армянских периодических изданий, посвященных сатире – это мощный инструмент воспитания, и изучение этой деятельности делает историю армянской педагогической мысли более целостной.

В этой статье сделана попытка представить воспитательное направление деятельности армянских сатирических периодических изданий.

Многие тезисы из положительных опытов в области воспитания сатирических периодических изданий до сих пор не потеряли свою роль, значение и свежесть и могут с успехом найти новые практические применения, что открывает новые возможности обращения к принципу историчности.

SUMMARY

**Satirical Armenian newspapers educational orientation
Roza Aghadjanyan**

Keywords: *satirical, educational, newspapers, Armenian, alteration, purpose, felicitous speech*

The activities of Armenian periodical publications dedicated to satire are educational powerful factor that makes the most complete study of the history of pedagogical thought. In this article we attempt to present the educational directions of Armenian satirical periodical publications activities.

A considerable number of positive provisions of satirical periodical publications in the field of educational have not lost their role, significance and freshness and can find new practical applications that reveal new opportunities to apply the principle of historicism.